

Jaroslav Otčenášek: Němci v Čechách po roce 1945. Na příkladu západního Podještědí

Novotny, Lukas

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Novotny, L. (2008). Jaroslav Otčenášek: Němci v Čechách po roce 1945. Na příkladu západního Podještědí. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 44(1), 214-217. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-58980>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

Je těžké určit, zda se jednalo o záměr, či zda byl článek Zuzany Kiczkové („Sociálně materstvo: koncepcia a príbeh“) zařazen jako závěrečný náhodou. Pokud šlo o záměr (osobně se domnívám, že ano), je chvályhodný, pokud šlo o náhodou, pak jednoznačně o náhodou šťastnou. V textu se setkáváme s definováním a analýzou biologického a sociologického konceptu mateřství, jak už byl naznačen v úvodu a několika dalších příspěvcích (mj. Mariana Szapuová). Podle Kiczkové znamená biologické mateřství schopnost rodit děti, z tohoto konceptu logicky vyvozuje ztotožnění role ženy rolí matky, a tím vytvářený základ pro diskriminaci bezdětných žen. Sociální mateřství se utváří ve vztahu matky a dítěte, bez ohledu na to, zda je vlastní nebo adoptované. Koncept sociálního mateřství autorka vidí především jako proces, v jehož průběhu se žena matkou postupně stává: „Byť matkou, znamená, že určitá osoba preberá zodpovednosť za starostlivosť o dieťa a práca s tým spojená sa stáva pravidelnou a podstatou súčasťou jej života.“ (s. 420) Tato stručná, leč nádherná a výstižná charakteristika matky je podpořena mnoha argumenty a působivými lidskými příběhy, jak je autorka měla možnost zaznamenat při práci na projektu Pamäť žien.

Matka strachující se, obětává a obětující se, dobrá, ideální, zlá nebo selhávající. To všechno jsou podoby vztahu k dítěti, se kterými se můžeme prostřednictvím uměleckého ztvárnění setkat, a ani tento výčet jistě není úplný. Nesporným kladem recenzovaného sborníku je – kromě mnoha jiných, výše uvedených – důraz na mnoho různých tváří a podob mateřství, nesouhlas s pouhým zjednodušujícím a povrchním viděním dobré, nebo špatné matky.

Marie Bahenská

Jaroslav Otčenášek: Němci v Čechách po roce 1945. Na příkladu západního Podještědí

Praha, Etnologický ústav AV ČR 2007, 207 s.

Německá menšina se dostává v posledních letech stále častěji do zájmu vědců. Je to do jisté míry pochopitelné, protože vzhledem k cílenému opomíjení vývoje této – dnes stále třetí největší – národnostní skupiny v ČR v období komunismu stojí vědecká obec před velkou výzvou, a to dohnat tyto deficity, které dosud máme v porovnání se stavem poznání o jiných národnostech. Je přitom potěšitelné, že zájem o české Němce se od historiků posouvá také do dalších sociálních a kulturně vědeckých disciplín.

Právě etnologická práce Jaroslava Otčenáška s názvem *Němci v Čechách po roce 1945. Na příkladu západního Podještědí* je jedním z prvních pokusů seznámit s životem Němců, kteří z nejruznějších důvodů neopustili po druhé světové válce Československo. Autor čerpal jednak z dostupné česky a německy psané historické literatury, přičemž se opíral zejména o pilotní a dosud nepřekonanou práci věnující se německé menšině od Tomáše Staňka *Německá menšina v českých zemích 1948–1989* z roku 1993, jednak o poznatky vlastního terénního výzkumu. A právě v tom, jak v práci seznamuje s cíli a obsahem svého šetření, spatřuji slabé místo jinak zajímavé a na poznatky v mnohém velmi obohacující a cenné publikace.

V úvodu Otčenášek o výzkumu píše, dozvídáme se ovšem pouze to, že „publikace vychází především z výzkumů, které proběhly mezi respondenty německé národnosti či smíšeného česko-německého původu ve vybraných lokalitách severních Čech“ (s. 11). Výzkum byl realizován mezi Němci v oblasti západně od Ještědu, zejména v Novém Boru a Kamenickém Šenově. Další menší šetření proběhlo ve Cvikově, Svoru a Jablonném v Podještědí. Chybí ovšem informace o počtu respondentů,

o zvolené metodice a způsobu vyhodnocování poznatků. To, zda se jednalo o dotazníkové šetření, nebo zda autor postupoval jinak, např. metodou biografických či jinak různě strukturovaných rozhovorů či pozorování, jestli s respondenty hovořil česky či německy a jaký podíl mezi jeho narátory tvoří představitelé svazů českých Němců, nám tak zůstává zatajeno. Nedožíváme se to bohužel dostatečně ani ze způsobu, jak autor se získanými výsledky pracuje. Přestože práce vychází zejména z výzkumů, jak je v úvodu vylíčeno, jsou konkrétní výpovědi respondentů uváděny jen velmi zřídkka.

Podobně jako Otčenášek jsem si i já vědom toho, že se jedná o etnologickou práci, na druhé straně nelze otázku výzkumu takto podceňovat, protože právě použitím vhodné metody (třeba i občasným přechodem z češtiny do němčiny, což je pro část nejstarší generace stále ještě vítanější) je možné se respondentům výrazně přiblížit. Zároveň je mi, coby člověku orientujícímu se v prostředí německé národnostní menšiny, jasné, jak je těžké a víceméně nemožné oslovit např. mladší generaci českých Němců, která si svou etnickou identitu neuvědomuje, nebo například provést skutečně hloubkové šetření daného mikroregionu, na což je koncentrace občanů německé národnosti skutečně velmi malá. Stejně tak je takřka vyloučené oslovit v daném území dostatečný počet zástupců všech sociálních vrstev, o čemž se autor v úvodu knihy také zmiňuje (s. 12). Postrádám ovšem alespoň stručnou analýzu příčin tohoto stavu. Ta je sice roztroušena v dalších kapitolách knihy, kompaktní obsáhlejší celek o metodice s popisem svízeli, na něž Otčenášek narázil, by ovšem práci velmi slušel.

Je velkým paradoxem, že autor v úvodu výslovně upozorňuje na to, že jeho práce není prací historickou, nýbrž etnologickou. Právě v historických výkladech je přitom Jaroslav Otčenášek mimořádně přesvědčivý a zřídkka kdy omylný. Výjimku zde představuje jeho zjištění, podle něhož

si značná část německých antifašistů, kteří se rozhodli pro odsun, vybírala za cíl většinou americkou zónu. Jakkoli je to těžce kvantifikovatelné a jinak odůvodnitelné než osobními rozhovory s některými těmito občany, jeví se jako pravděpodobnější, že výrazná část z nich – dovolím si hovořit o lehké většině – si přála naopak vysídlení do sovětské zóny. Za prvé to byli z velké části levicově orientovaní občané, komunisté nebo sociální demokraté, kteří navíc zakusili na vlastní kůži pronásledování a perzekuci župními a protektorátními orgány. Za druhé se obávali vzhledem ke svojí místy vyhroceně levicovosti opětovného nárůstu národního socialismu a byli přesvědčeni o tom, že (jen) Sovětský svaz je schopen tomu definitivně učinit přítrž. Proto se za třetí část z nich obávala na „Západě“ toho, jak na jejich odbojovou činnost budou pohlížet odsunutí i říšští Němci, kteří byli aktivními aktéry nacistů. Je ovšem pravda, že ve skutečnosti si jen malá část z nich směla vybrat, kam chce být vysídlena. Z těch, kteří odcházeli dobrovolně, jich „naprostá“ většina na Západ neodcházela. Část z těch, kdo se rozhodli pro pozdější NDR, sice nakonec tuto zemi zklamaně opustila, přesto si velká část z nich zachovala své levicové myšlenky. Dokonce se společně s těmi, kteří byli odsunuti do západních okupačních zón, ve Spolkové republice v 50. letech spolupodíleli na znovuoživení činnosti Komunistické strany Německa a po zákazu strany západoněmeckými úřady v roce 1956 prováděli nadále činnost v ilegální sféře. Nejvýraznější osobnosti z řad československých Němců působících u západoněmeckých komunistů byl Lorenz Knorr.

Mylné je dále například i to, že tisk československých Němců, *Volkszeitung*, se v důsledku proreformních aktivit z řad Němců proměnil na *Prager Volkszeitung* (s. 59). Změna byla totiž čistě administrativní a odůvodnění prosté: aby nedocházelo k záměně *Volkszeitung* československých Němců s jinými deníky se stejným názvem,

zejména v Rakousku. Mimochodem: noviny vycházely jako pokračovatel v roce 1951 založeného periodika *Aufbau und Frieden* až do konce roku 2005, a to vždy s podporou státu.

Zajímavým způsobem popisuje Otčenášek zejména období tzv. bialfyry ducha, tj. do roku 1968 a 1969, kdy byla menšina zákonem č. 144/1968 Sb., o postavení národností, od května 1945 poprvé uznána jako národnostní skupina a kdy po komplikovaných jednáních na různých úrovních, zejména v České národní radě a na úrovni politických reprezentantů menšiny, vzniklo Kulturní sdružení občanů ČSSR německé národnosti. O složitosti jednání se v knize vzpomínek „Být Němcem / Deutsch zu sein“ obsáhle rozepisuje také Walter Piverka, přední bývalý politický reprezentant českých Němců. Otčenášek dále poukazuje na nemožnost a neochotu, s níž až do vzniku Kulturního sdružení, ale často i poté, československé orgány přistupovaly vůči Němcům, a na značnou nedůvěru, kterou k nim režim choval. Pozoruhodné je pak autorovo zjištění o tom, že jím oslovení respondenti nepovažovali založení sdružení jednoznačně za pozitivní akt, jak je to líčeno v soudobém tisku. Sice to označují za potřebný krok, podle nich ovšem přišel pozdě, „neboť počet českých Němců byl na efektivní práce příliš malý“ (s. 64). Zároveň konstatuje, že dalším problémem, který značným způsobem hrál proti dalšímu uspokojivému vývoji menšiny, byl nezájem mladší generace na „svém němečtví“. Tento trend v následujících letech ještě více zesílil.

Zajímavá a v mnoha ohledech realistická je Otčenášková stručná analýza vývoje německé minority po roce 1989. Popisuje zde zejména jejich zklamání z výsledků sčítání lidu z let 1991 a 2001. Proti jeho konstatování o demografické krizi německé menšiny lze jen těžko něco namítat, poněvadž dostupné statistické údaje skutečně tento trend v mnohém potvrzují. Na straně druhé si autora dovoluji upozornit na tu sku-

tečnost, že Německé velvyslanectví v Praze registruje na celém území ČR mezi autochtonními Němci okolo 100 000 držitelů německého pasu. Kromě toho spolu nekorrespondují údaje o počtu Němců s počtem těch, kteří označují za svou mateřštinu němčinu. 41 328 jich označilo v posledním sčítání němčinu, 11 061 zapsalo jako mateřštinu češtinu a němčinu. To jsou významné nesrovnalosti nutící přeci jen k zamyšlení, jestli jsou počty Němců skutečně takové, jak se tvrdí, a jestli jejich historická zkušenost z období komunismu ještě v jejich komunikativní paměti nepředstavuje překážku v deklaraci národnosti. Všimají si toho také pravidelné roční *Zprávy o situaci národnostních menšin* vydávané Sekretariátem Rady vlády pro národnostní menšiny stejně jako další interní materiály Sekretariátu.

Další zajímavou analýzou Otčenáška je porovnání vývoje počtu Němců ve sčítání lidu v ČR a SR. Jejich počet totiž na českém území klesl, na slovenském se naopak zvýšil. Tento odlišný trend se projevuje na angažovanosti těchto Němců ve svazech, které zakládali v letech po roce 1989. Z celkového počtu 5400 Němců jich je totiž 4800 v Karpatoněmeckém spolku. U českých Němců je svazová aktivita slabší. Ve svazech jich je jen asi 8000, tedy jedna pětina, přitom zde působí dvě velká uskupení se sítí regionálních zastoupení, Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a již zmiňované Kulturní sdružení občanů ČR německé národnosti. Kulturní sdružení přitom registruje podstatně méně členů, než uvádí Otčenášek. Určitě jich není 5000. Toto číslo Kulturní sdružení v posledních letech ani nedoložilo Sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. Skutečný počet členů je asi poloviční.

I přes výše uvedené výtky považuji knihu Jaroslava Otčenáška za cenný příspěvek do procesu vědeckého poznávání života příslušníků německé menšiny. Podobně jako on (s. 19) se domnívám, že v brzkém budoucnu budou sepsány další práce o německé menšině s regionálním

zaměřením. Životní podmínky i svazové aktivity českých Němců jsou nám totiž stále ještě víceméně neznámé.

Lukáš Novotný

Aleš Sekot: *Sociologie sportu*

Brno, Masarykova univerzita, Paido 2006, 410 s.

Od roku 1986 čekala česká sociologie sportu na monografii, jež by shrnovala poznatky z domácích i zahraničních prací, ať už empirického nebo teoretického charakteru. Po 20 letech čekání je zde konečně publikace, která si klade za cíl poskytnout obecný obraz o současné sociologii sportu, když zároveň nezapomíná ani na historický vývoj jak sportovní sociologie, tak sportu a her samotných. Dle záměru autora, Aleše Sekota z brněnské Fakulty sportovních studií Masarykovy univerzity, má sloužit nejen studentům a pedagogům, ale i širokému publiku jako průvodce po současném sportu a jeho spojení s nejrůznějšími oblastmi socio-kulturně-ekonomického prostředí. Podívejme se tedy, jak postupoval a jak se mu to podařilo.

Aleš Sekot nejprve představuje sport jako sociokulturní fenomén. V tomto duchu se také nese celá publikace; vždyť co jiného je sport pohledem sociálního vědce. V rámci toho se pozastavuje nad samotným konceptem sportu, kde uvádí některá existující vymezení, aby sám formuloval své východisko sportu především jako institucionalizované pohybové aktivity. Již zde, na začátku, se projeví klad celé monografie: velký záběr a rozmanitost citované literatury, byť v rámci celého textu autor z velké části vychází z myšlenek vlivného sociologa sportu Jay Coakleyho, alespoň co se počtu citací týká. Za zvláštní zmínku stojí zejména dobrá orientace autora v polské sociologické produkci. Všechny začínající sociology, a vlastně kohokoliv, dále potěší pečlivě zpracovaný přehled teore-

tických východisek sociologie sportu. Zde nalezneme všechna hlavní sociálněvědní paradigmaty – zvláště bych chtěl vyzdvihnout uvedení figurativní teorie Norberta Eliase (do češtiny převedeno jako schematická teorie). Zajímavé je, že i když později autor zastává mnohá stanoviska kritických teorií, zde se může, avšak možná jen na základě užitých výrazů, čtenáři zdát, že na kritické i feministické teorie hledí se skepticky, snad i s mírnou ironií.

V další části nám je představeno spojení sportu a socializace, lépe řečeno, význam sportu v procesu socializace, autorem velmi akcentovaný. Stejně jako v mnoha dalších monografiích obdobného charakteru, ani zde se autor nevyhýbá diskusi o pozitivním či negativním vlivu sportu. A stejně jako jinde, ani v tomto případě nemůže na základě existujících studií dojít k jinému závěru, než že provozování sportu kauzálně nevede k pozitivně hodnocené socializaci. Autor dále sleduje socializační vlivy rekreačního v protikladu k vrcholovému sportu a připomíná zde modely „pleasure and participation versus power and performance“, propagované zejména již zmíněným Jayem Coakleyem. Zde je patřičné uvést malou výtku, že jmenovaný americký sociolog není v této souvislosti zmíněn. A. Sekot dále nezapomíná ani na jevy, jako je sportovní násilí či vliv sportovních subkultur, to vše v kontextu socializace, kterou ovšem ze sociologické perspektivy můžeme sledovat v průběhu celého života jedince. Už v této kapitole nalezneme další z hodnot této publikace, totiž přehledné a výstižné konceptuální vymezení a definice užitých termínů v úvodcích jednotlivých částí. To se pochopitelně týká i všech dalších kapitol, stejně jako další pozitivum: praktické příklady diskutované problematiky i z méně frekventovaných zemí v sociologické literatuře, jako je třeba Finsko (například s. 89). Bohužel, stejně tak se této i dalších kapitol týká jedno opomenutí, či snad z pohledu autora až příliš samozřejmý předpoklad. Je důležité,